GENERALIA
DE
FEBRIBUS
DISSERTATIO
INAUGURALIS MEDICA

QUAM

CONSENSU ET AUCTORITATE

MAGNIFICI DOMINI

PRAESIDIS ET **DIRECTORIS**

SPECTABILIS

DOMINI DECANI

AC

CLARISSIMORUM D. D. PSOFESSORUM

IN ALMA AC CELEBERRIMA REGIA SCIENTIARUM

UNIVERSITATE HUNGARICA

PRO

DOCTORIS MEDICINAE LAUREA

SUMMISQUE IN MEDICINA HONORIBUS

RITE OBTINENDIS.

PUBLICAE ERUDITORUM DISQUISITIONI

SUBMITTIT

JOSEPHUS HOFFER,

HUNGARUS.

Theses adnexae publice defendentur in Palatio Universitatis majori die 1844.

BUDAE,

typis Joannis Gyurián et Martini Bagó.

1 8 4 4.

ORVOSI ÉRTEKEZÉS A LÁZAKRÓL ÁLTALÁBAN

ORVOS TUDORRÁ LÉTEKOR

ÍRTA

HOFFER JOSEF.

BUDÁN,
nyomatott Gyurián és Bagó betűivel.

1844.

Ohne denken gibt es kein vernünftiges Handeln. Also auch das medizinische Handeln setzt ein Gedachtes (Theorie) voraus. — Aber auch das Denken des Heilkünstlers muß aus der Natur und dem Leben hervorgehen, nicht aus dem System.

Hufeland.

TEKINTETES

SAUER IGNACZ,

ORVOS TUDOR URNAK,

A KÜLÖN GYÓGYMÓD ÉS ORVOSI GYAKORLAT RENDES TANÁRÁNAK A JASSI, ÉS BÉCSI CSÁSZÁRI KIRÁLYI ORVOSI TÁRSULATOK LEVELEZŐ A KIRÁLYI BUDA-PESTI ORVOS EGYESÜLET ÉS A MAGYAR KIRÁLYI TERMÉSZET VIZSGÁLÓ TÁRSULAT REN-DES TAGJÁNAK

stb. stb.

A

TUDOMÁNYOK ÜGYÉBEN BUZGÓN

FÁRADOZÓ FÉRFIUNAK

MINDEN

SZÉP ÉS JÓ ELŐMOZDITÓJÁNAK

MÉLY TISZTELETE JELÉÜL

a Szerző.

Láztan (Pyretologia).

A lázról általában.

Mielőtt a lázrol általában szóllanék szükségesnek látom annak diák, és görög elnevezéseit egy pár szóval figyelembe vétetni. *Πῦρ*-tűz, *Πυρἄγριον*-erős, és ollyan lázat teszen Hippocrates szerint, melly lényére nézve olly heves, mint a tűz *Πυρα*- égő máglya; *Πυρετός*- tűzi hőség stb. Mindezen elnevezések használtattak a lázkifejezésére, azt akarván vele jelenteni, hogy a láz mindig hőséggel sőt néha kiállhatlan melegséggel jár; — vagy talán képes beszéddel akartak élni; minthogy a láznak sokszor olly jótékony befolyása van a beteges életműségre, hogy ebből a kórokokat mintegy kitisztítja azon kiválasztások által, mellyekkel jár: mint a tűz megtisztítja az érczeket. Innen vétetett a diák „febris" szó is; ezen igéből vonva le: februo- megtisztítom; minthogy a láz mintegy megtisztítja az életműséget bizonyos koranyagoktol. Valóban a természet lázak által gyakran ollyan kórokat is legyőz, — mellyek bár milly erős gyógy szereknek sem engedtek. (Boerhave.)

Mi légyen pedig a láz tulajdonképen, igy határozhatnók meg: a láz mindazon kórjelek öszvege, mellyeket az egész életműségnek valamelly idegen inger elleni visszhatása előhoz. Mert mint a jól rendezett köztársaságban, ha egyes polgár vagy több egyének ellen valaki vagy valamelly nép ellenségesen kélfel, a' többiek ezeknek megmentésére közö-

sen állanak ellent a köz ellenségnek, egymást kölcsönösen védendők: igy ha az életmüség egyes vagy több részét idegen ingerek kórossá akarják tenni: a többi rendszerek öszvesen kelnek fel, és zavartatnak meg, e' lázadás által akarván a természet magát óvni; a Magyar tehát innen veszi a láz elnevezését. Millyen foglalmuk van több orvosoknak a lázrol, a következőkben fogjuk látni.

Több irók nem vesznek fel általános kórokat; igy Broussais a betegséget csupán kórjelieknek, és eredeti helybeli bántalmaknak szokta tartani, 's azt állitja, hogy a láz mindig csak más kórnak követője, csak kórjeli tünemény, melly a' szivnek, vagy az egész véredény rendszernek fölzgatott állapotjában áll. Igy Schaeffer és több újabb német orvosok a lázat csak helybeli bántalomtol származottnak vallják; ugy tekintvén azt, mint valamelly elrejtett, vagy külsőleg is nyilvánuló lobnak kórjelét. Voltak ellenben, kik a lázat általános bántalomnak nézték, 's ha az életmüségben bármi más rendellenesség létezett is, ezt csak kórszövevénynek tartották. Ha kórodáinkat szemle alá vesszük, hányszor nem találjuk a betegséget mutató táblán, a beteg ágya fölött az illy nemü fölirásokat: „Febris cum peritonitide, febris cum encephalitide" stb. mi annak a jele, hogy külön gondolják a lázat azon betegségtöl, melly által előhozatik. Pedig ki képzelne agylobot láz nélkül ki képzelne haskérlobot, vagy más fontosabb életmü lobot lázi mozgalmak nélkül? Igy származtak a láznak száz meg százféle elnevezései, mellyeket itt elősorolni fölöslegesnek tartok.

E jelen kis értekezésben előfogom adni I. Az iróknak általános nézeteit a lázrol, 's igy a láz fogalmát. II. A láznak jellemét 's kór jeleit. III. A láz okát. IV. A' láz föl osztását. V. A láz nyomdáját. VI. Általánosan a láz kimeneteleit. VII. A láz gyógymódját.

I. A' láz fogalma.

A régibb irók közül Helvetius (Traité des maladies

le plus frequentes etc. Paris 1727. Tom. II.) igy határozza meg a lázat: „A láz a vérnek rendellenes mozgása, melly az érítést kelleténél gyorsabbá teszi, a' test minden részeinek melegségét növeli, az életművek működését felzavarja."

Reiman a lázat mint a véredény rendszer izgatottságát, közönséges kóros állapotnak tekinti, 's lényege szerinte abban áll, hogy a véredény rendszer az egymis élet feltartására az egész életműségben mintegy harczra kél valamelly inger ellen, melly az edény és ideg rendszert felzavará. Gruithuisen az eredeti lázak fogalmát csaknem egészen elvetvén, legfölebb is, azon kis lázas mozgalmakat ösmeri el, mellyek a váltóláz elmulta után ollykor ollykor a régi nyomda szerint visszatérnek, és az illyen lázak lényegét a vér és a nyirkkészités zavaraiban helyezi, mint történik ez némelykor a gyermekek növésekor. Harless következőleg határozza meg a lázat: „a lázakat általános jellemük szerint kell meg határoznunk, mint az ideg, és véredény rendszer közötti ellentét egymás után gyakran következő rendellenes nyilvánulását; ezen ellentét mindkét részről a kölcsönös fogékonyság — és vissza hatási módban nyilvánul, ugy hogy a rendellenesség egy részről az edények idegeiben támad más részről az üterek legkisebb végeiben, és az ezekből eredő hajszáledénykékben, és innen többé vagy kevesebbé elterjed az ideg és edényrendszer központjáig." — Ő tehát ugy nézi a lázat mint főképen az ideg — és edény rendszer végágazataiban előforduló görcsös állapotot. Jónes a lázak kórtanát a vér életén akarta alapitani, mellyet ő a berzesség változatának tart; ezen eszmét. Baumgärtner jobban fölvilágositani igyekezett, és ugy határozá meg a lázat mint az idegedények és az edényképességnek megváltozott kóros állapotját; szerinte tehát a láz nem egyébb mint az edényrendszer idegkóra (Neurozis systematis vasorum). Sachs a lobot ugy nézi mint a kórtüneményeknek első nyomdáját, mint az életműségnek ingerelleni visszahatását, hogy minden életművi rendszerek fölmagasztalt cselekvősége által ismét hely-

-re állítsa az életműség épségét; szerinte a láz a kórtünemények második nyomdája, melly az élő életműség visszahatásában áll, azon ingerek ellenében, mellyek az idegrendszer cselekvőségét gátolják. Richter J. A. azt állítja, hogy a láznak, mint minden más kóroknak helybeli jelleme is van, mert nem képzelhető, hogy minden rendszer — és minden életműben egyszerre ugyan azon időben rendellenes állapot létezhetnék. A láznál azonban főképen előjönek: az ingerlés, érzékenység, és visszatermés bántalmait jellemző tünemények (symptomata irritabilitatis, sensibilitatis, et reproductionis depravatae). A láz tehát szerinte az edényrendszert érdeklő, 's igy az izgékonyságbol eredő kór. Ezt mutatják a láznak lényeges tüneményei; az érütés megváltozása a hévmérséklet, 's a kiválasztások rendellenességei. De nem csak a fölmagasztalt kórosan megváltozott, érzékenységi, és visszatermési rendellenességekkel kapcsolatban álló visszahatások föltételezik a lázat, és éppen azért tartja Richter azt minden más lényeges és külömböző kórformák fölébe emelve. Az idegrendszer is szenved a lázban, ugy hogy ezt valóban az idegkórok közé is lehetne számolni; a mit mutat azon sajátnemü betegségi érzet, a kórtünemények nyomdás volta, a hidegség, és ezt követő hőség stb. — Azonban ugy látszik Richter előtt is, mint mások például Eisenmann megjegyzé, hogy lázas állapotban inkább vannak megtámadva a tengéleti idegek, mint az állati életet feltételezők. Innen van hogy a láz beáltával, mindig rendellenes vegyület mutatkozik az állati anyagok vegyületében, igy a vér rostonya mindig növekszik, az el és kiválasztások sokképpen módosulnak. — Richter azt állitja, hogy a helybeli bántalmak nem hoznak elő lázt, mint ollyak, vagyis a láz nem kórjele a helybeli bántalmaknak, sőt maga a helybeli kórjel nem ritkán a láz által föltételeztetik. Állitását következőkkel bizonyitja: „sok lázaknál nincs semmi helybeli korjel; — például az egyszerü ingerláznál, egyszerü idegláznál, váltóláznál ritkán tajálunk helybeli kórjeleket; vagy megforditva: a lázzal ösz-

vekötött helybeli bántalmak nem ritkán láz nélkül is előjönnek; például helybeli májbetegség, és zavart epe elválasztás, az első utak nyálkás kóra, hurutus rohamok, bő genyedések stb. gyakran szegődnek különböző gyúladasok a már az előtt is meglévő lázhoz, sőt a gyúladás multával a láz még tovább is fenn szokott maradni. Más esetekben meggyógyul a láz, s fenn marad a helybeli bántalom. Továbbá a láz fészke az edény rendszernek nem csupan egyes részében, hanem annak több részeiben mutatkozik egyszerre és lényege nem a vértömegben fészkel, hanem magokban az edényekben." Frank és Schönlein szerént a láz csak árnyéka a betegségnek, nem pedig a betegség maga. Az egoisticus elvnek az ártalmas hatályok ellenébeni harczában áll főkép e kór alakja és jelleme, és ezen ellenhatása a kóros életműségnek szerinte mint alább látandjuk háromféle lehet. — Ő a váltó lázakat nem veszi nem számolja a lényeges lázak sorába. Mert mind ő mondja a tapasztalás tanitja, hogy vannak ollyan alakok, hol semmi edény visszahatás nincs jelen mit a régi orvosok álarczozott váltóláznak (Intermittens larvata) neveznek. Schoenlein tehát a váltólázakat, és a körszakosan előforduló egyes idegekre szoritkozó idegbántalmakat, millyen az arczfájás (Prosopalgia) stb. együvé sorozza. Eisenmann szerint a láz olly rendellenes állapotja az életműségnek, mellyben a vérkerengés és meleg képzés eleintén meggátoltatott, később pedig a vérkerengés növekedtével a test tulzó fórróságtól lepetik meg, s ez által az életmüves müködések, sőt az érzéki s lelki élet nyilvánulásai is megzavartatnak.

Most (Encyclop. a Fieber czikk alatt) igy nyilatkozik: mindenkor csak egy bizonyos életmüre, vagy rendszerre, nem pedig az egész életmüségre vonatkoznak a kóros befolyások, mert az utobbi esetben hatásuk eredménye általános betegség, vagy is halál lenne. Ha tehát a láz valóban általános kór lenne, melly a testnek minden életmüvét, minden rendszereit megtámadná, ugy minden lázas beteg meg-

halna a lázroham alatt, minthogy a természet gyógy ereje, vagy a mi mindegy, az öszves életmüség visszahatása el volna nyomva, s igy a gyógyulás, mit a gyógyszer a természet segélye nélkül csak ugyan elő nem hozhat — nem következhetnék be. A nagy Hippocrates után Syndenham azt állitá: „febris est molimen naturae mortem avertere volentis, a láz a természetnek halál elkerülésre irányzott törekvése.“ E szerint a láz nem egyébb, mint az élet erő, és a halált hozandó ok közötti harcz.

A föllebb mondottakból nyilvános, hogy a láz fogalmára nézve nem egyeznek meg az orvosok, minthogy azt némellyek csak helybéli korjelinek mások mint kórtényt tekintik. Még is leg észszerübb azon állitás, hogy a láz az életmüségnek helybeli inger által előhozott zavara, melly leginkább az edény rendszerben tünik fel.

II. A láz jelleme s kór jelei

A lázban a hajszáledényi összes rendszer fölizgatott állapotban van; hasonlit hozzá a pangás (stasis) hol ezen izgatottság csupán egy életmüre van szoritkozva, ezt lehetne tehát helybeli láznak, s amazt közönségesnek nevezni. — A fázási kórszakban össze vanak huzódva a hajszál edények, s igy nem tódulhat beléjök a vér s azon vegyfolyam melly a melegséget szüli a vérben t. i. a szénenynek szénélegsavvá létele, itt e miatt kevéssé történhetik meg, s igy az állati melegképződés sokkal gyengébb, vagy egészen megszünik, s igy hideg áll elő. A hajszál edények vérhiányából következik, hogy a nagyobb edényeknek a borzongás időszakában telülteknek kell lenniök, mit a kórbonczban bizonyit. Ezen telülés következtében a hajszáledényék szomszédságábani finomabb (de nem hajszál) edényék vértöl duzzadoznak. s a kül életmüveknek kék szint kölcsönöznek. A nyugtalanságot szorongattatást, melly a roham alatt a beteget gyötri

a szív vérrel tultelültségének kell tulajdonitani. Az ásitást reszketést ökröndést, hányást, görcsöket, kellemetlen érzést, főfajást pedig annak tulajdonitja Eisenmann hogy a vértulos nagyobb edények a gerincz agyra, 's ennek ideg törzseire nyomást gyakorolnak, s ennek következtében szélhüdés is jőhet létre. Illy rendellenességek állanak be a hajszáledények öszvehuzódásának következtében; az a kérdés már, mint huzódnak össze a hajszáledények? — Eisenmann szerint vagy közvetlen az edények ideg végeire munkál a lázhideg, vagy először az érzési ideg szálak veszik észre az ösztönt, és közlik később a mozgási idegekkel, mellyeknek ingerére a hajszáledények róstjai öszvehuzódnak.

Hogy a természet magát ezen görcsös hidegtől megszabaditsa, előmozditja a meleg termődést s ez alatt a hajszál edények belvilága ismét kitágul, a vér nagyobb mennyiségben todul beléjök, s az elégési vegyfolyam mellyről fölebb azt jegyeztük meg, hogy a vérből kiválasztatott széneny egyesülvén az élénynyel, szénéleg savat képez, szüli a höség nagyobb fokát mit a hév mérő is észre veszen. A láz mint általános vérpangás előhozója a vér minőségére is általánosan hat vissza. Ezen változások, a vér egyes alkotó részeit tekintve a következőkben állanak 1) Az izgatási (febr. erethistica) lázban a vér nyirktartalma ugyan az marad, ha csak felette nagy izzadások azt meg nem kevesbitik; az erőtlenségi (f. adynamica) rothasztó (f. septica) lázban pedig a vérnyirk fölötte megszaporodik. — 2). A loblázban (f. inflammatoria) a vér rostony tartalma nagyobb, s az érvágások annak többülését nem akadályozzák; a zsir tartalom is annyira növekszik hogy a vér rozsa pirossá, sőt fehérré válik. 3). A láz hosszantartása, vagy a gyakori bő vérbocsátás következtében a vér golyócskák megkevesülnek. 4). Andral és Gavarret vizsgálódásaikból kitünik, hogy az erőtlenségi lázban, általában növekszik a vér golyócskák mennyiségi aránya, a vér nyirk és vér rostony ellenében, de ebből nem következik, hogy az erőtlenségi lázban sinlő-

ben több vér volna, mert a vérnyirk a bő kiüritések — a vérrostony pedig a láz következtében — kevesbülvén, a golyocskák viszonyos arányának növekednie kell, bár a vér általános mennyisége kevesbül. 5). A lázak alatt sótartalmu bő kiüritések állanak be, s e miatt a vérbeni jegeczek (cristalli) kevesbülnek. A jegeczek csökkentével a vér feketébbé lesz, és szabad légen az élénynyeli közvetlen érületben sem vörösül meg.

A láz kórjelei: A láz beállását némi előjelek jósolják (stadium prodromorum) ezt követi a hidegségi időszak (stad. frigoris seu exhorrescentiae), melly át megy a hőségi időszakba (stad. caloris seu ebullitionis.) s végre következik az izzadási időszak (Stad. despumationis, seu criseos); vagy: A lázat borzongás stb. előzi meg, a hát gerincz hosszában kellemetlen érzés támad, mellynek ösztönére a beteg ásitozik, és nujtódzik. Ezután a tagok reszketnek s a test külszinéről az élet elevenség eltünik stb. — a hugy elválasztás bőséges, görcsös jellemü (urina spastica). A hévmérő a borzongási szakban alantabbi hőfokot mutat ha a külrészek össze huzódnak, ellenben rendes vagy nagyobb hőfok mutatkozik akkor ha az öszvehuzódás inkább a belső részekben történik, bár az egyén hideget érezzen is. Miből következik hogy belsőleg az az, a belrészekbeni öszvehuzódás alatt, csak ugyan hidegebb hőmérsékletnek kell lennie, s a fázás érzete bizonyosan hidegségtől, alantabbi hőfoktol származik, és igy hol subjectivus — alanyi — hidegség éreztetik, az valóban jelen is van, bár sokan ezt a közérzék müködéseinek zavart állapotjára (turba caenestheseos) akarják tolni, pedig igaz az, hogy a belsőleg támadt hidegség, — a gerinczagy érző idegszálai gyökeréröl is, szintúgy közöltethetik a közérzékkel, mint a külpontokról (ex peripheria). — A hőség a test külsején kezdődik mig végre általánossá lesz, s a láz heves voltával egyenlő irányt tart — de ez ritkán emelkedik fölebb 38° — 39° foknál az érverés gyorsabb, nagyobb, teljesebb, erősebb vagy lágyabb, stb.

Helvetius illyen kórjeleket mutat ki: A borzongás vagy hidegség alatt az arcz, ajkak és körmök halványok és kékesek lesznek; a köhögés, ásitás nyujtódzkodás egymást váltják fel, az érütés kicsiny és tömött. A beteg fogai öszve vaczognak, egész teste reszket és borzong, egészen leverve érzi magát tehetségei elnyomvák; hasa felpuffad és iszonyu szomjuság áll elő. Ezen tünemények lassanként kevesbülnek, és a betegről mulik a nagy hidegség érzete, de erre hirtelen tulzó fórróság áll be. Ekkor arcza lángol, minden részei felette fórrók, égetők; érütése kemény, sebes; főfájás, vese és lágyék fájdalmak kinozzák, melly bajokkal gyakran nehéz lélekzés és köhögés párosul. — Ezen kórjelek a láz növekedtével öregbülnek, a láz könnyültével kisebbülnek: mindhogy ezen idegen anyagok végre csak ugyan föl óldatnak a vér forrása következtében, sőt ki is ürülnek részint bő köpések által, részint nagy izzadások — székletek — vagy vizellet által, és a beteg természeti állapotjára visszatér, míg nem ismét beállnak a lázrohamok.

A láz oka.

Helvetius szerint a lázak oka a nyers sós és savas anyagoknak öszve halmoztatása, mellyek a véren keresztül mentökben a vér részecskéivel öszvevegyülnek, a vért sürübbé teszik, mozgását késleltetik; igy áll be a borzongás. De miután a vér, a durva nedvektöl forrás által és a szilárd részecskěknek folytonos mozgása által megszabadul, heves forrás áll be a vér tömegben; igy fejlődik ki a nagy hőség, melly a hideg után mindig szokott következni.

Paracelsus után közönségessé lett azon nézet, miszerint az élet föntartására szükséges, vagy is minden fontosabb, minden nemesebb életmü kórossá létele, lázat képes előhozni.

Stahl a láz előállhatását csak azon esetre szoritja midőn vagy az agy, vagy a gerinczvelő eredetileg izgatásba jő;

pedig a láz kórosan elváltozott, vegyületében megromlott vér által is előidéztethetik, mind ezt Helvetius állítja. Mennél gyengébb idegzetü pedig az egyén az az idegei mennél ingerlékenyebbek, annál könnyebben kifejlődik nála a lázas állapot. Az erős férfitesten sokkal nehezebben veszen erőt bármi lázt okozó behatás, midőn a gyöngye gyermeki, vagy női alkat a csekélyebb anyagi vagy erőnyi ok miatt is lázas mozgalmakra hajlik.

Eisenmann a lázt kóros tengfolyam eredményének tulajdonitja, melly kóros tengfolyam a hajszál edényeket izgatásba hozza; a természet tehát a jelenlévő kórnak elmozditását eszközlendő, változásokat hoz elő a vérben, s a hajszáledényekbeni kóros képződést igyekszik elnyomni s meg másitani. Ha már a kóros anyag képződés be állott. s a lázaz egyén erőtelyes; a vérrostony termődést fölötte megneveli a természet.

A mi az inditó okokat illeti, a Hopp állitása említést érdemel; (Beobacht. im Gebiete der ausübenden Heilk. S. 16.) hogy tudni illik hosszantartó nedves, esős, vagy havas időt jobban eltüri az ember testalkata, mint állandó száraz, vagy hideg időt. Ugyan azt állitja Hufeland is s mind ketten tapasztalati példákat hoznak fel állításaik bizonyitására. Előhozhatják a lázakat ragályok, csorvás állapot, meghütés, harag, ijedés, s más indulatok; előhozhatják a zsigerek tömülései, keményedések, senyvek, üdült és heveny gyuladások stb.

IV. A láz fölosztása.

Az ujabb kórtudósok, a többek közt Eisenmann is a lázat erőnyi, vagy ingerlázra (febr. dynamica), tulerőnyi (f. hyperdynamica), v. loblázra, erőtlenségi (f. hypodynamica), vagy ideglázra, és oldó, vagy rothasztólázra (f. adynamica, f. putrida) osztja fel. Megkülömböztet még eredeti és másodlagos lázat (f. primitiva et consecutiva). Az eredeti

láz szerinte közvetlen a vérnek kóranyag vegyületek általi fertődzéséből ered, így származnak a ragályos lázak, minthogy a ragályok elsőbben is a vérben gyökereznek meg, magukat később helybesitendők. E láztól a vértisztitó kiüritések által szabadul meg a' természet, vagy valahol magát helybesíti; igy történnek számtalanszor lerakodások külömbféle mirigyekre, bőrre stb. sokféle daganatokat forró bőrkütegeket képezve.

Az eredeti láz mindig erőnyi (dynamica) szokott lenni. A másodlagos láz, helybeli pangás következménye, s a vérrel fölszivódás útján közöltetik, mi által a pangási helyről idegen anyagok szürüdnek át a vérbe, illy idegen anyagok: a) a lobos vér elváltozott anyaga; b) ragály, melly vagy beoltás, vagy légi viszonyok következtében támad; c) geny vagy más csipős anyag, melly egy vagy több helyen képződve, az életmüségben, innen a vérbe fölszivatik. Igy támadnak a lázaknak ismét más fölosztásai; igy a geny láz külömbféle nemei, a ragályos láz, bőrkütegi láz stb.

Schönlein szerint a láz jellemére nézve háromféle: a). Midőn az élet erő visszahatása éppen elég arra, hogy a reá ható ártalmakat magától elháritsa, és az életmüség épséget feltartsa: ezen jellem izgékonyságnak (Erethismus) neveztetik, s az innen eredő láz ingerláznak, vagy izgékonysági láznak mondatik. b). Ha a visszahatás erősebb mint az ártalom elháritása kivánná; e jellem tulerői (Synochalis) s a láz tulerői láznak, vagy lobláznak (f. synocha, f. stenica) mondatik. c). Midön a viszahatás igen gyenge, ez erőtlenségi vagy tompasági jellem (asthenia-torpor); s innen s láz erőtlenségi láznak mondatik (f. asthenica vel torpida). Eleintén minden láz izgékony jellemü, de később a lobos, vagy erő hiányos jellemet is magára öltheti. Az izgékonyság úgy nézethető tehát mint gyökér, mellyből a többiek kicsiráznak, ugy nézethető mint középpont, mellyen felül és alol két ellen sark áll, a lob t. i. egyfelöl, és az erőhiány vagy tompaság másfelöl; mind két sarknak pedig a középpont felé kell igyekezni, mert ez vezet a gyogyulás útjára.

a). Az izgékonyság jellemei: a beteg nem nagyon levert és fáradt, a közérzék csak kevéssé van megtámadva; rövid borzongás után nem nagy meleg áll be, a bőr különös szagu, vagy izzadt, az érütés gyorsabb, erős, de nem feszült, és nem kemény; a vizellet kissé vörösebb mint rendszerint, a hőség végével üledéket mutat; ezen tünemények minden nap előfordúlnak, kivált délután, tartásuk leg fölebb 4 — 7 nap, azután birálat áll be, vagy bő izzadások vizelleti és szék kiüritések — helybeli vérfolyások stb. után, a részek külömböző bántalmai szerint.

b). Az erőtulság jellemei: a köz érzék hevesen meg van támadva, a beteg nagyon levertnek érzi magát, rövid, s gyakran hiányzó borzongás után heves höség áll be a bőr száraz, igen forró, a szemek csillognak, szikráznak, a nyelv száraz nagy szomjuság kinozza a beteget, az érűtés gyors, kemény teljes; a vizellet vörös, lángszinü. A beteges életmü nagyon hevesen müködik.

c). Az erő hiány jelleme a köz érzék a leg főbb fokon meg van támadva, a beteg mintegy ón súly által van lenyomatva, fölöttébb gyönge; a bőr hévmérséklete néha igen felmagasztalt, néha igen alá szállot, maga a bőr majd száraz merő, majd puha, nedves és ragaszos; a nyelv száraz fekete, néha nedvas és nyálkás, néha mint egésséges állapotban; a nyelvnek ezen tulajdonságával gyakran ellentétben van a szomjúság, mert gyakran a beteg nem szomjazik ha száraz is a nyelve, máskor pedig ha nedves is a nyelve, még is nagy szomjuság gyötri. Ezen rendelleneség az érütésre is elterjed, melly gyakran teljes, midőn a bőr hévmérséklete alább szállott, gyönge kicsiny öszvehuzódott és görcsös akkor, midön a bőr meleg. De ezen tünemények hirtelen megváltoznak, röviden, mint Frank állitja a kórjelekben rendetlenség áll be.

V. A láz nyomdája.

A nyomdára nézve; két fő láz nyomda létezik; u. m. váltó és félbenhagyó. (Intermittens et remittens);

a folytonos láz alá van sorozva a félbenhagyónak, minthogy a folyvást tartó lázakban is a lázas tünemények nem állanak fön mindenkor egyenlő hévvel, mert ha folyvást tart is a láz, de egy órában nagyobb erőt fejt ki, mint a másikban, s ha csak kis enyhületet is enged; igy folyvást tart ugyan a láz a fórró kütegek kiütési időszakában, vagy hol tul erőnyi pangás van jelen, de ollykor itt is beáll az enyhület, bár azt Eisenmann tagadja. Váltó lázaknak (Pseudotyposen) mondja Eisenmann azokat, mellyek tökélletes láznélküli idő közt engednek, s a rohamok bizonyos körszakhoz kötvék, s igy ezeknél kör szakosság (periodicitas) létezik. Ide sorozza a csúzlázt, a torokgyékhoz szegődött lázt, és az aszlázt (f. hectica) is, mellyeknél a láz rohamok estvénként kapnak erőre. Félbenhagyó lázak azok szerinte, mellyeknél a láz soha sem marad el, csak hogy néha erőssebb rohamok lepik meg a beteget, kivált estve.

VI. A láz kimenctelei.

A lázak vagy gyógyulás, vagy halál által végződnek. — A gyógyúlást vagy birálatok (crises) hozzák elő, vagy csak lassanként minden birálat nélkül mennek át egésségbe sok lázak (Lysis). A birálat azon életmüves erők felmagasztalása a hajszál edényekben, mellyre az egész életmüségben mármár megfészkelt kóros anyag eltávolittatik. Ezen életmüvi müködés kiválasztások által történik, az életmüves nedvek ugyan is bővebben választatván, valamelly útat választva kiürittetnek; illyen birálatok történnek a bélcsőn, vizellő életmüveken, bőrön, orron, szájon stb. által, s a kiürült, nedvességek: vér, vérnyirk, epe, epefestvény, vizellet, köpés, vagy hányás által kivetett nyálka izzadság stb. Sokat teszen a birálatok előhozására: a kórminősége, foka, tartóssága, a láz jelleme, nyomdája, fórró vagy üdült volta; az egyén gyönge vagy erősb testalkata, kór ismétlésekrei hajlama; az évszakoknak külömbféle láz nemeikhezi vi-

szonya, a kórjárvány. Csudálatra méltó azon munkája a természetnek, miszerint a birálati folyadékokat sokszor egy bizonyos pontra huzza össze; igy támadnak például a testnek bizonyos részein külömbféle tályogok, mint kóros, de birálati lerakodások; mirigydagok, p. o. fültőmirigy dag; ágyék mirigydagok stb. mellyeknek eltüntével a kór előbbi jelei alább hagynak, vagy egészen is elmulnak. —

Mennél nagyobb foku, mennél tartosabb a lázkövette kór a kórjóslat annál kedvezőtlenebb; — az ingerültségi láz (f. erethistica) legkönnyebben átmegyen egésségi állapotba; mennél lobosabb a láz, s természete mennél huzamosabb tartási időre számittat; annál rosszabb leend a jóslat. Mennél erőssebb az egyén, annál nagyobb lévén a visszahatás, a láz is annál veszélyesebb, úgy hogy a gyengébb testalkatúak mint hajlékony nádszál az erős vihart-kiállják könnyebben a láz rohamok erejét, midőn az erősebbeknek az — meglehet — életökbe kerül. Kik a kór ismétlésekre hajlandók, nagyon félhetnek, hogy az ismét elkapott láz, rosszabb jellemü leend az előbbinél. A' kór járványt szinte figyelmünkre kell vennünk, mert az sokat változtat a kórjóslaton. Igy például a vörhenyi lázat a nagy Syndenham még betegségnek sem tartotta, midőn a vörhenyröl igy szólt: „nec nomen morbi meretur“ — pedig a későbbi idők csak ugyan megmutaták, hogy a' vörhenyláz csak ugyan derék legény a kórok sorában, mert volt idő, hol a vörheny által meglepetteknek minden másodika fübe harapott. Vannak továbbá helyek, hol bizonyos láznemek kitünőleg uralkodnak; igy magassabb helyeken a loblázak, mellyek fölötte veszélyesek lehetnek; mély völgyekben, vagy mocsáros helyeken a rothasztó és váltólázak, mellyek ha nem kedvező a kórjárványt, szinte sok pusztitást visznek véghez.

A mi a' lázak után bekövetkező halált illeti: ez háromféle módon történyhetik. a) Ha a láz hideg szakában a hajszáledények összehuzódása miatt, a geripczagy, agyvelő vagy zsigerekhez menő véredények vérrel tultelülnek, ezen fon-

osabb életművek a reájok költ ingert ki nem állhatva bénulásba, szélhüdésbe jőnek; vagy a nagyob üterek, kivált korosabb egyéneknél de másoknál is a nagy duzzadás miatt szétpattanhatnak, s igy vérömleny nyomván az agyat, vagy gerinczagyat, guta ütés áll be; a korosabb egyéneknél azért gyakoribb az eset, mert élemedett kórszakban az üterek sokkal merőbbek, törékenyebbek, s igy a nagyobb erővel toluló vérnek nem könnyen állhatnak ellent. b) Hosszan tartó lázak az életműség erőit lassanként kimeritvén, sokszor aszláz (f. hectica) következtében számos — kivált fiatalabb egyének lesznek a' halál martalékai. c) Gyakran, például a hagymáz sok nemeiben (typhus), a rothasztó lázban a vérvegyülete általános bomlást szenved, alkatrészei elvesztik előbbi arányukat, s igy is be állhat a halál.

VII. A' láznak gyógymódja.

Minthogy a láz nem egyébb, mint az összes hajszáledényrendszer erős, vagy kelletinél gyöngébb visszahatása a kórfolyamra, és a kóranyagokra; annak enyésznie kell, ha alkalmas szerek által a természetnek a kóringerekre, kóranyagokra történt életművi harczában segélyt nyujtunk, azon kóranyagokat kiküszöbölni segitünk, vagy kártékony voltukat megtürjük, nemlegesítjük. Az ujabb korban nagyon hajlandók az orvosok lobellenes bánásmódhoz nyulni, kivált vérbocsátásokat hivni segélyül a lázak, és a hozzájok kapcsolt betegségek megtörésére; melly nyavalyák talán a' lázat feltartják, ennek alapul szolgálnak. Broussais nagy hirt szerzett e tekintetben magának számos kiüritéseivel, bár gyógyelvei nagyon egyoldaluak, és hiányosak. Eisenmann általános egyedes gyógymódot nem ajánl, szerinte a másitó, átváltoztató gyógymód (methodus alterans) legjobban czélhoz vezet a lázak gyógyitásában; például ő a bélhagymázt (typhus abdominalis) — mielőtt a helybéli baj, a béli kütegek kiütnének — ugy szokta elnyomni, hogy először egy hatalmas

hánytatót ád nagy adag édes higannyal, e mellett meleg víz csöréket rendel, erre zászpakikerics bort mákonyozva (vinum colchici autumnalis opiatum) nagy adagokban ad betegének; erre ismét hashajtót. Illyen gyógymód mellet — mint mondja — sokszor sikerült neki csirájában elfojtani az orvosoktol annyira retteget átkot a bélhagymázt. — Az irgatási láz (f. erethistica) ritkán kiván erősebb gyógyszerek alkalmazását, ezt ugy nézhetni, mint a betegnek javára szolgáló tisztitó életmüvi folyamot; vigyázni kell azonban, ne hogy a középpont a két külpont valamellyike felé ne hajóljon, mert illyenkor változik a kórjóslattal együtt a gyógymód is. A lobláza t tekintve Frank Péter és Schönlein azt nyilvániták hogy itt nem a láz nagysága, nem az érütés nagy, erős, kemény, szapora volta javasolja az érvágást, henem egyedül a helybéli baj minémüsége. Az erőtlenségi lázban Eisenmann, csupán másitó szereket ajánl, s itt ott használ csillapitókat is (nervina), Véleményen szerint nem czéltalanok azon erősitő szerek használatai sem, mellyek az életmüséget mint a láz ingere ellen ellenállásra képtelent, erősitik, élettehetségét följebb emelik, csak hogy vigyázzon az orvos, hogy a más meglévő ingerekhez újakat ne tóldjon, mert különben az ingerek tulsága az élet erőket nem hogy nevelné, sőt csak hamar kimeriti azokat, A rothasztó lázban erős ingerlő szálékony szereket, mint a' káfort stb. — másitó vérreható, rothadás elleni szereket, mint a vilsavat (acidum phosphoricum) hamiblacsot (kali hydrojodicum) kénsavat, bort, tovabbá lágyitó főzeteket, borogatásokat szoktak használni. A halvanynak (Chlor) több készitményeit is illy czélra használják.

Theses.

1. Farrago medicamentornm est signum dubiae diagnoseos.
2. Aqua frigida in neurosibus chronicis et inflammationibus acutis summae efficacitatis remedium est.
3. Vires omnes vitam sustentantes sunt eaedem.
4. Non dantur febres continuae sine aliqua remissione.
5. Dantur febres salubres, ideo non omnes sanandae.
6. Non datur febris essentialis.
7. Cura pastoralis ubique in academicis deberet ab artis perito tradi.
8. Abortus procuratus tantum praesentia infantis verificatur.
9. Brephotrophia bene instituta sunt instituta benigna.